

РОЗДІЛ **З** ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА НАВЧАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ, УКРАЇНСЬКОЇ
І ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУР
У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

УДК 378.147:821.161.2.09-31]:378.4

DOI 10.58407/visnik.263816

ЖИЛА Світлана

<https://orcid.org/0000-0001-9266-4557>

Доктор педагогічних наук, професор кафедри
української мови, літератури та журналістики,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: zhilasvitlana@gmail.com

**ВИВЧЕННЯ РОМАНУ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «РОКСОЛАНА»
В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Мета статті – схарактеризувати особливості вивчення роману Павла Загребельного «Роксолана», розкодувати багату символіку твору, позначену міфологічними й фольклорними первеннями; розкрити образ головної героїні, яка змогла піднятися на вершину османського світу завдяки винятковій силі характеру, розумові, мудрості, знанням кількох мов, літературному й музичному обдарованню; на основі історичних та художніх текстів проаналізувати й дати об'єктивну оцінку її діяльності, визначити роль цієї постаті в світовій історії, виявити сильні й слабкі риси характеру, показати триумф і трагедію Роксолани; порівняти образ Роксолани в суміжних мистецтвах; запропонувати плани лекційного й семінарського занять для студентів різних вишів.

Методологія. Теоретико-методологічний інструментарій статті зумовлений її поліпарадигмальною специфікою: роман П. Загребельного «Роксолана» вивчаємо крізь призму філософських, психологічних, фольклорних, мистецтвознавчих, історичних, літературознавчих, культурологічних поглядів, педагогічних підходів. У дослідженні послуговуємося філософськими ідеями про мистецтво як форму естетичного зображення світу, культурологічними концептами філософії освіти.

Методологічними засадами дослідження є культурологічна герменевтика, яка дозволяє аналізувати сенси, закладені митцем у процесі створення художніх текстів, а також міжмистецький підхід, який поєднує методи культурологічного аналізу, порівняльний і описовий; основні положення рецептивної естетики, теорії семіотики і сучасного мистецтвознавства.

Наукова новизна: опрацьовано проблему специфіки вивчення роману Павла Загребельного «Роксолана» у взаємозв'язках з суміжними мистецтвами на філологічних факультетах університетів.

Висновки. Розкрито особливості вивчення роману Павла Загребельного «Роксолана» за таким алгоритмом: активізація наявних у студентів знань про художні системи, в межах яких написано твір, визначення домінуючої художньої системи і присутніх її рис, аналіз історичного контексту, історія створення художнього тексту, дослідження тематики й проблематики твору, розшифрування композиційної схеми, віднайдення

елементів композиційної вигадливості, головних конфліктів сюжету і згрупування персонажів навколо цих конфліктів, визначення авторської концепції полярних головних героїв – Сулеймана – Роксолани, інтерпретація символіки. Запропоновано дві моделі аналізу художнього твору: перша традиційна, а друга з використанням суміжних мистецтв: живопису, графіки, скульптури, музики, театру, кіно, які допомагають схарактеризувати образ Роксолани. До цих моделей подано орієнтовні дискусію і проблемну бесіду.

Ключові слова: Павло Загребельний, Роксолана, світовий образ, художня система роману, історичний твір, психологічний роман, композиція.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Проблема методології вивчення мистецьких творів для закладів вищої освіти завжди є актуальною. Ми послуговуватимемося напрацюваннями літературної герменевтики, для якої історичність тексту – природна частина будь-якого аналізу, а закоріненість рецепіента у свою історичність є важливим елементом будь-якої інтерпретації (Ганс-Георг Гадамер, Поль Рікер).

Під час нашого дослідження звертатимемося до положень рецептивної естетики Вольфганга Ізера і Ганса Роберта Яусса, які надають «привілей читачеві у парадигмі текст/читач» і наділяють його когнітивною та ефективною здатністю творити з цього тексту власний текст [1, 347] та до теорії семіотики Умберто Еко з оригінальними ідеями й концепціями, яка є спорідненою з «естетикою рецепції», позаяк обидві зосереджують увагу на культурних текстах, їхньому сприйнятті та тлумаченні. Марія Зубрицька стверджує, що поняття Умберто Еко «відкритий твір» «поєднує естетику творчості та естетику рецепції. Незавершеність і рух – це основні риси відкритого твору» [1, 524].

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Павло Загребельний як письменник цікавий для багатьох в Україні і поза її межами. Не тільки із досліджень, а й з практики (донька працювала в бібліотеці) знаємо, що цей митець один із найчитабельніших в Україні прозаїків. У різні часи історичні романи П. Загребельного аналізували В. Брюгген, В. Дончик, М. Жулинський, Н. Зборовська, Р. Іваничук, М. Ільницький, О. Логвиненко, Т. Мимрик, Л. Новиченко, М. Павлишин, Г. Сивокінь, О. Сизоненко, М. Слабошпицький, В. Фашенко, Р. Федорів, Л. Федоровська, В. Чумак, С. Шаховський, М. Шестопад, А. Шпиталь та інші. Критики визначали жанрові різновиди й модифікації історичних романів П. Загребельного, вдале поєднання романтичної піднесеності та філософійно-психологічної місткості, символічного забарвлення.

Роману П. Загребельного «Роксолана» у критично-літературознавчому дискурсі присвячено чимало цікавих досліджень. Так, скажімо, Ніла Зборовська у статті «Імперія чоловіка і жінки у романі «Роксолана» Павла Загребельного» окреслила особливості моделювання образу головної героїні та розкрила гендерну картину світу: «У прозі Загребельного усвідомилася гендерна криза соціалістичної епохи, яка «статеве», як і всі інші прояви людського життя, прагнула підпорядкувати спочатку класовому, а врешті – антигуманістичній ідеології [2, 128]. Катерина Оселедько дослідила принципи характеротворення в романі «Роксолана», визначила їхню специфіку та функції в історичному творі [3].

У книзі «За гамбурзьким рахунком: читацькі маргіналії та варіації на тему Павла Загребельного» Михайло Слабошпицький, аналізуючи роман «Роксолана» разом із Віталієм Дончиком як інтерв'юером, доводять, що «українська дівчина не зламалась духовно, зуміла відстояти свою людську й жіночу гідність у суспільстві, в якому зробити це було майже неможливо. П. Загребельному йшлося на тому, щоб дослідити психологічні й моральні основи цього людського подвигу, і він здобув безперечний успіх» [4, 80].

Формулювання мети статті. Мета статті – схарактеризувати особливості вивчення роману Павла Загребельного «Роксолана», розкодувати багату символіку твору, позначену міфологічними й фольклорними первеннями; розкрити образ головної героїні, яка змогла піднятися на вершину османського світу завдяки винятковій силі характеру, розумові, мудрості, знанням кількох мов, літературному й музичному обдарованню; на основі історичних та художніх текстів проаналізувати й дати об'єктивну оцінку її діяльності, визначити роль цієї постаті в світовій історії, виявити сильні й слабкі риси характеру, показати тріумф і трагедію Роксолани; порівняти образ Роксолани в суміжних мистецтвах; запропонувати плани лекційного й семінарського заняття для студентів різних ЗВО.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного та/або експериментального дослідження із зазначенням методів дослідження. Теоретико-методологічний інструментарій статті зумовлений її поліпарадигмальною специфікою: роман П. Загребельного «Роксолана»

вивчаємо крізь призму філософійних, психологічних, фольклорних, мистецтвознавчих, історичних, літературознавчих, культурологічних поглядів, педагогічних підходів. У дослідженні послуговуємося філософійними ідеями про мистецтво як форму естетичного зображення світу, культурологічними концептами філософії освіти.

Методологічними засадами дослідження є культурологічна герменевтика, яка дозволяє аналізувати сенси, закладені митцем у процесі створення художніх текстів, а також міжмистецький підхід, який поєднує методи культурологічного аналізу, порівняльний і описовий; основні положення рецептивної естетики, теорії семіотики і сучасного мистецтвознавства. Теоретико-літературним підмурівком нашої методичної моделі вивчення роману Павла Загребельного «Роксолана» стали праці Віталія Дончика «Істина-особистість (проза П. Загребельного)», Павла Загребельного «Неложними устами», Агатангела Кримського «Історія Туреччини», Михайла Слабошпицького «За гамбурзьким рахунком», Василя Фащенко «Павло Загребельний», Семена Шаховського «Романи П. Загребельного».

Під час написання статті використано такі методи: теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, що дав можливість зреалізувати теоретичні узагальнення; психологічний аналіз для характеристики образу Роксолани як коду національної героїні в сучасній літературі; методи спостереження; опитування на лекціях і семінарських заняттях історичного і філологічного факультетів.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У 2026 році виповнюється 520 років від дня народження Роксолани (Лісовської Насті) – дружини турецького султана Сулеймана I, українки за походженням. Правда, науковці й досі не дійшли згоди щодо дати її народження. Одні історики стверджують, що Роксолана народилася 1505, а інші – 1506 року. Другу дату вважаємо правильною, позаяк точно відомо, що султан був на 11 років старший за свою Хуррем, а він (це достеменно відомо) побачив світ 1495 року.

Сходознавець Агатангел Кримський підтверджує факт походження Роксолани з міста Рогатина (нині Івано-Франківська область), він зазначає: "Венеціанські посли в своїх листах – «реляціях» із Царгороду систематично зазначають, що Роксолана – «родом русинка (українка)» [5, 184]. Історик Володимир Сергійчук доводить, що в 1518 році тринадцятилітня Настя Лісовська під час набігу татар на Галичину потрапила в полон до кримських татар [6, 29].

Гнали полонених до Кафи – міста невільників, де на одному з базарів і була продана Настя Лісовська до султанського гарему. У гарем до Сулеймана I дісталася Роксолана ще перед тим, як він обійняв султанський престол (1520-1566 роки правління Сулеймана).

Підставою для цього можуть служити повідомлення венеційських послів, що 1521 року українська бранка від Сулеймана I мала вже дітей. Зокрема П'єтро Брагідо зазначав 1526 року, що її перший син, на ім'я Селім, має п'ять років.

Отже, свою першу дитину Роксолана народила у 15-річному віці (1521 року).

Вона стає улюбленою дружиною султана Сулеймана I. Історики називали його найлютішим, наймогутнішим з повелителів Туреччини. Сулейман Законодавець – так величали його в Передній Азії та Північній Африці, Сулейманом Пишним нарекли його в Європі. Скрізь це ім'я вимовлялося з тремтінням, адже небагато існувало держав на трьох континентах, які б не зазнавали спустошливих набігів османів.

«Був Сулейман I не тільки грізним, розумним, а й гарним, високий на зріст, стрункий, орлиний ніс, тонка борідка. Високоосвічений – крім східних мов, знав султан ще й слов'янські» [7, 47]. А якою ж була та, котру сучасники називали сонцем його великих володінь, першою жінкою Сходу і Європи?

Зовнішнім своїм виглядом не належала Роксолана до звичайного типу тих азійських красунь, у яких мали бути жагучі маслинові чорні очі, пожадливі уста, високі груди, розкішна постать: такі жінки вважалися в Туреччині за ідеал жіночої гаремної краси, хоч швидко відштовхували та ставали для чоловіків нецікавими. Про Роксолану сучасники говорили різне. Одні стверджували: «Красуня!, а інші «Не дуже гарна!». Проте всі сходились на одному: «Має граційну, елегантно-невеличку постать, одухотворене миле личко».

Але найважливіше – це була дуже розумна жінка, витончена й шляхетна, обдарована поетичним і музичним талантом. Особу Роксолани не могли оминути у своїх звітах, хроніках і картинах ні царедворці, ні посли іноземних держав, що прибували до Стамбула. Особливо їх дивувало те, що вони чи не вперше зустріли тут жінку, яка вільно володіє п'ятьма мовами. Вона чудово знала і розуміла витончену арабську поезію і навіть давала дуже слушні поради Сулейманові щодо його власних ліричних творів, які він підписував псевдонімом «Мухиббі». З італійськими дипломатами спілкувалася латиною, з польськими – польською мовою. А турецькою розмовляла й писала так само вільно, як і рідною українською.

Роксолані судилося відіграти величезну роль не лише в особистій долі свого чоловіка – султана, а й у веденні зовнішньої та внутрішньої політики Османської імперії 20-50-х рр. XVI століття.

А. Кримський писав про Настю Лісовську: «Свою жінку Роксолану (з роду попівну – українку з Галичини) кохав Сулейман Пишний якнайщиріш та й охоче радився з нею про державні справи і, мабуть, чи не давав їй розумним словам більше віри й уваги ніж словам досвідчених державних мужів» [5, 147]. І наголошував далі: «Над тим недосяжно високим, мудрим володарем мала нечувано величезну силу його не так вродлива, як розумна жінка, яку європейці XVI століття звали Роксоланою, або Росса, а турки титулували «Хуррем-султан (Радісна султанша)» [5, 184].

І на схилі літ Хуррем-султанша не переставала тримати Сулеймана під своїми чарами, і навіть що далі – то сильніше. Коли їй минуло за 50 років – вік для жінки поважний, – А. Кримський, – за повідомленнями посла тодішньої Венеційської республіки XVI століття писав: «Для його величності-султана – це така кохана дружина, що, – переказують, – відколи він її впізнав, відтоді вже не захотів знати якоїсь іншої жінки: ну а чогось такого не робив ще ніхто з його попередників, бо в турків є звичай – міняти жінок» – і далі – «Його величність султан такечки сильно кохає Роксолану, що в Османській династії іще не було жінки, яка була б, тішилась більшою повагою. Кажуть, що у неї милий, скромний вигляд і вона дуже добре знає натуру великого володаря» [5, 186–187].

Роксолана славилась не тільки знанням «натури» султана, а й непересічним дипломатичним талантом, неабияким політичним хистом, що дозволило їй піднятися не тільки до вищих осіб Туреччини, а й зрівнятися і, можливо, стати вище самого Сулеймана I Пишного.

Уже 30 років, як вивчаємо роман Павла Загребельного «Роксолана» спочатку на історичному, а нині на філологічному факультетах університету. Ознайомлення з текстом відбувалося на лекційних або семінарських заняттях. Констатуємо: на історичному факультеті всі студенти читали вдумливо текст, бачили його сильні й слабкі сторони, всі орієнтувалися в художній системі роману, відзначали колоніальний тип мислення письменника. На філологічному факультеті сильні групи читали текст повністю, а слабші – скорочений варіант; як правило, пропускали символічні розділи роману, описи загарбницьких походів Сулеймана Пишного. Усічене ознайомлення з текстом гальмувало аналітичну роботу над тематикою і проблематикою твору, зовнішньою композицією, сюжетом, позасюжетними елементами, символікою «Роксолани».

Щоб позбавитися цих хиб під час вивчення роману Павла Загребельного «Роксолана», бажано запропонувати студентам перед читанням такі завдання:

- подумати, в межах яких художніх систем написано твір;
  - визначити домінуючу художню систему;
  - віднайти присутні риси домінуючої художньої системи;
  - розшифрувати композиційну схему роману, віднайти елементи композиційної вдумливості (пропонуємо до кожної книги виписати назви розділів та проаналізувати їх);
  - віднайти головні конфлікти сюжету;
  - згрупувати персонажів твору навколо конфліктів;
  - простежити за полярністю головних героїв – Сулеймана – Роксолани;
  - дослідити позасюжетні елементи цього епічного твору за такими трьома групами:
    - характеристика заголовкового комплексу;
    - осмислення відступів та вставних епізодів;
    - опрацювання описових позасюжетних елементів.
  - розтлумачити символіку роману «Роксолана»;
  - довести, що твір Павла Загребельного є «мислячим історичним романом» (Іван Денисюк);
  - довести, що роман засвідчив інтелектуальну й естетичну потенції нашого народу.
- Це і буде поштовхом, спонукою до продуктивного, креативного вивчення цього роману.

подаємо орієнтовний план вивчення роману Павла Загребельного «Роксолана» на філологічних факультетах університетів.

1. Історія написання та історичний контекст твору.
2. Художня система роману. Колоніальний тип мислення прозаїка.
3. Історичний, психологічний роман.
4. Тематика і проблематика твору.

5. Композиція:

- зовнішня композиція (поділ роману на дві книги: «Вознесіння» і «Страсті», та авторське післяслово «Втішання історією»). Поділ книги на розділи (книга «Вознесіння» – 30 розділів, книга «Страсті» – 26 розділів). Характеристика назв книг і розділів.

- Сюжет твору – конфлікти у його основі (психологічні, релігійні, політичні, соціальні, побутові, морально-етичні, національні).

- Художнє розташування компонентів (експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка).

- Позасюжетні елементи та їхня художня роль у романі «Роксолана».

- Розташування персонажів твору (головні, другорядні, епізодичні; групування навколо конфліктів). Суспільне тло епохи, її «культурні шари» – мусульманський, візантійський, слов'янський.

6. Образ Роксолани в інтер'єрі епохи.

7. Образ Сулеймана Пишного як складний і загадковий характер.

8. Інші образи роману: турецькі вояки і воєначальники, яничари, релігійні діячі – знавці і тлумачі Корану, євнухи, рабині гарему, різноликий стамбульський люд.

9. Символіка «Роксолани».

10. Мовно-стильові особливості твору.

Роман Павла Загребельного «Роксолана» композиційно є складним і багатограним явищем. Твір складається з двох книг «Вознесіння» (книга перша) і «Страсті» (книга друга) та авторського післяслова «Втішання історією».

Книга перша «Вознесіння» поділяється на 30 розділів, а книга друга «Страсті» – на 26. Кожен розділ автор номінує одним словом. Із 56 розділів 18 (рівно третина) мають іменні назви: «Ібрагім», «Валіде», «Сулейман», «Махідеван», «Хуррем», «Лелечка», «Візір», «Жінка», «Гасан», «Кучук», «Рустем», «Байда», «Дамат», «Мехмед», «Мустафа», «Джихангір», «Баязид», «Селім».

Композиція «Роксолани» забезпечує логічну структурну й смислову цілісність тексту і є впорядкованою організацією всіх елементів твору: подій, образів, описів, діалогів, мотивів, символів у таку систему, яка дозволяє Павлові Загребельному реалізувати художній задум і донести до реципієнта ідейно-емоційний зміст роману. Чітка композиційна організація твору, його сегментація, логіка переходів між епізодами та характер зв'язків між частинами тексту дозволяють читачам орієнтуватися в художньому просторі роману, простежити розвиток подій, внутрішню еволюцію головної героїні Роксолани, динаміку конфліктів та досягнути логіку авторського задуму. Композиція роману визначає, які епізоди стають вузловими, а які допоміжними для осягнення концепції образу Роксолани; які події підводять до кульмінації, а які виконують функцію ретардації. Ми погоджуємося із думкою Романа Іванчука, що композиція є найактивнішим художнім засобом. Іменні розділи дозволяють Павлові Загребельному підкреслити важливість таких образів: Роксолани, Сулеймана, валіде Хафси, Ібрагіма, Гасана, Рустема – зятя і візира Сулеймана, козака Байди, Махідеван і її сина Мустафи, синів Роксолани Мехмеда, Селіма, Баязида і Джихангіра, надати символічного значення певним персонажам, вибудувати концепцію часу і простору так, щоб вони працювали на творення головної героїні Роксолани, а також на загальну ідейну домінанту твору.

Двочастинне композиційне планування роману: «Вознесіння», «Страсті» ідеально творить біографію Роксолани (її невірничий період). Зримою відповідником долі української бранки, а згодом султанши стають дві ікони – «Вознесіння» і «Страсті», бачені Настунею ще в церкві батька, церкві Святого Духа в Рогатині.

У «Роксолані» композиція стає художнім методом, через який Павло Загребельний осмислює історію 16 століття і особистість у цій історії, зокрема два протилежні полюси – Роксолану і Сулеймана («Роксолана йде за розумом, Сулейман – за силою»): «Вся наша гідність і наш порятунок – у думці, в розумі. Тільки думка, мисль возвишає нас, а не простір і час, яких нам ніколи ні подолати, ні заповнити. В цьому відношенні Роксолана стоїть вище від Сулеймана, який змагався з простором і часом, тоді як вона змагалася тільки з стражданням і єдину зброю мала для цього – мисль, розум!» [8, 577].

Змістовірна функція композиції роману полягає в тому, що автор розкриває його основну ідею, формує світоглядні орієнтири реципієнта саме через структуру твору. Спосіб, у який Павло Загребельний уводить своїх героїв у текст, розподіляє епізоди їхньої участі, організовує їхні діалоги або внутрішні монологи, формує відчуття цілісності та історичної й психологічної переконливості образів, – усе це має композиційне значення. Композиція роману виконує характерові функції: те, коли письменник знайомить із персонажем, у якій ситуації він виявляє свої риси, які сцени підкреслюють його силу або слабкість, кому герой буде підпорядковуватися, або служитиме.

Роман Павла Загребельного «Роксолана» має розгалужену систему образів й відрізняється чудовою характерологією. Кожен яскравий персонаж має виразну фізіономію (автор є блискучим портретистом!) та переконливу (тут не завжди!) психологічну та духовну історію.

Композиція твору забезпечує міжперсонажні контрасти, паралелі (Роксолана – Махмедівран, Роксолана – мати Сулеймана Хафса, Роксолана – Гюльфем, Роксолана – Сулейман, Роксолана – Ібрагім, Роксолана – Гасан, Роксолана – Байда, Роксолана – Рустем).

Для прикладу наведемо порівняльні портрети Махмедівран і Хуррем (Роксолани):

Порівняльний портрет очима матері Сулеймана:

«... Махмедівран – це тільки тіло, тупе й дурне, яке легко попхати будь-куди, а Хуррем – це розум, невпокорений, свавільний, як оті безмежні степи, з якими вже он скільки віків безнадійно б'ється войовничий народ самої Хафси» [8, 131]

А це порівняльний портрет Сулеймана Пишного. За своєю природою – це потрібний порівняльний портрет: султан порівняв Роксолану зі своєю першою дружиною Махмедівран, із усіма затурканими наложницями гарему, а також із собою. Це портрет – захоплення, бо тут Сулейман Пишний подає враження від душевних якостей Роксолани, які вона справляє на нього.

«Сулейман неблжно дивився на ту, яку звав Весняною Трояндою і Повелителькою Віку, яку ще зовсім недавно ставив понад усе, без якої не міг дихати. Дивився і не бачив ідола, якому поклонявся. Стояла перед ним тупа, пихата, розгодована черкешенка, уся обвішана коштовними брязкальцями, які щедро дарував він їй за кожен поцілунок, за кожен порух бровою, а поруч з нею – сповнена життя й іскристого розуму дівчина, що мовби вирвалася з пекла, яке обпало їй волосся, зачепило, може, й душу, але випустило на волю, щоб потрапила вона в рай, бо рай тільки для таких, як вона. У гаремі була вона мов виклик усім отим буйнотілим, безмірної вроди одаліскам, звичайна начебто лицем, з дитячим, ледь задертим носиком, така зграбна вся, що вмістилася б на долоні свого безжального сторожа – кизляр-аги, але мужня, зухвала, повна незбагненої чарівливості й неймовірного розуму.

Яка то для нього несподіванка і радість водночас: зустріти в гаремі, серед цього зневаженого «м'яса для задоволень», серед отупілих молодих самиць, затурканих наложниць, заляканих знарядь утіхи й насолод, істоту мислячу, людину, яка дорівнює тобі впертістю розуму й жадобою знань, а волею і характером перевищує, бо за тобою, крім походження, немає нічого, а вона видобулася з небуття, з рабства, з безнадійного пониження на самий верх тільки завдяки власним силам, обдарованості душі, мужності й віри у своє призначення на землі» [8, 128-129].

У розділі «Дамат», присвяченому зятеві Сулеймана і Роксолани Рустемові, є потрясна сцена першої зустрічі віч-на-віч дамата – султанського зятя зі всемогутньою султаншою, якої побоювався, де зіставляється Роксолана (Соловейко) і Рустем: *«Соловейко зітхатиме за вітчизною навіть у золотій клітці. Це він, Рустем, міг забути і рід свій, і землю, промінявши все не знати на які вигоди, в спокоївшись ліниво від думки, що двох баранячих голів не зготуєш в одному горщику. Але ж не зрівнятися йому з цією вельможною жінкою, загадково-непрístupною для всіх, всемогутньою, як сам султан, але водночас ніжною, як сонячний промінь, і вразливою, як закоханий соловейко.*

Незграбно, боком, чіпляючись за одвірки своїм шорстким од золотого шиття візирським халатом, мало не відштовхуючи невідступного кизляр-агу Ібрагіма, всунувся Рустем у маленький покій Фатіха, майже задихнувся, побачивши на білім атласнім диванчику Роксолану, обстелену розметаними барвистими шовками, лякаючись, що ніжна її шия зламається від ваги пишного червоного волосся і коштовних прикрас на ньому. Мерцій упав на коліна і так поповз по килимах...» [8, 432].

Важливою є також символічна функція роману «Роксолана». Повтори мотивів рідної землі, рабства, жадібності, влади, війни, любові, дітей і батьків, величі, багатства, розуму, ключові образи, контрастні сцени, символічні розділи твору «Отара», «Книга», «Драбина», «Лелека», «Брама», «Барабани», «П'ятериця», «Час», «Стовпи» – створюють додатковий рівень прихованих смислів. Композиція твору через символічні розділи організовує символіку так, щоб вона була структурно значущою й пронизувала, як сонце променями, весь текст.

Композиція «Роксолани» виконує когнітивну роль: спрямовує інтерпретацію роману, керує читачем та логікою його сприйняття. Вона є своєрідним «інтелектуальним каркасом» твору, завдяки якому читацька уява рухається сторінками роману.

Отже, композицію «Роксолани» (як власне і будь-якого іншого прозового твору) можна назвати підмурівком художнього мислення реципієнта. Вона поєднує зміст і форму, визначає рух сюжету й розвиток образів (у центрі Роксолана, як сонце, а всі інші обертаються навколо неї). Представляючи Роксолану читачеві Павло Загребельний змальовує її зовнішній вигляд (подає десятки її розкішних портретів: стислих, коротких, з мінімумом подробиць, розлогіх, статичних, динамічних, порівняльних), передає її розмови й роздуми (монологи й діалоги), робить її учасницею найважливіших подій і зіткнень, подає описи обстановки, у яких перебуває героїня й описи природи (пейзажі), коли султанша перебуває чи відпочиває поза брамою палацу Топкапи, авторські відступи.

Пропонуємо схему символіки роману Павла Загребельного «Роксолана» (дев'ятий пункт плану).

Бестиарні символи:

- Анатолійські орли – османський світ, беззахисні мирні лелеки – це уособлення слов'янського світу, що страждав від Османської імперії; лелеки – це символ України, Роксолана – це лелечка;

- Білі гуси – символи зв'язку з рідною землею, родом, народом;

- Чаєчка – небога, що вивела чаєняток при битій дорозі – це Україна і її народ, а також Роксолана і її діти в Османській імперії;

- Соловейко – це символ Роксолани, яка за допомогою пісні вижила в неволі. Василь Фащенко зауважував, що завдяки своїй рідній пісні і сміху українська бранка не втратила своєї гідності. «Тільки пізніше, збагативши свій розум історією, філософією й поезією Заходу і Сходу, вона збагне, що чинила в душі свого народу, котрий віками переспівував ... горе, яке б воно не було» [4, 84].

- Лань – душа Роксолани, яка рвалася в Україну;

- Отара сірих закудланих овець – символ долі бранок;

Онїричні символи:

- Мертвий Стамбул: мертві доми, мертві вулиці, величезні чорні води... Чорні води, чорні коні, чорні люди в чорному просмоленому одязі й чорні вогнища за брамами Стамбула, де палено трупи. Хуррем зустрічає Сулеймана всього у золоті й бачить, що золото на ньому – так само чорне. Це символ смерті.

- Драбина у погребі на батьківському обійсті в Рогатині. Настуся біля стояка драбини, а Ібрагім з оберемком щаблів. «Мав щаблі, але без драбини. Бо вона заволоділа драбиною, хоч і без щаблів... Підійди до мене – холодно сказала вона Ібрагімові. – Підійди, бо маю тебе вбити!» [8, 109].

Драбина – символ боротьби Роксолани за владу над Сулейманом.

Символи держави, влади, неволі:

- Брама – символ влади, неволі.

- Кров – символ держави.

- Барабани – символ крові, держави, влади, символ торжества Роксолани і її синів.

- Камінь – символ влади.

- Стовпи – символ імперії. «Імперія – мов Топкани, і Топкани – мов імперія, а над ними султан з безмежною владою, яка унеможлиблювала навіть саму думку про приватне життя підданих» [8, 366].

- Вершина Ріг-скелі. Сходження на вершину Роксолани й Сулеймана. Символ Роксоланиної величчя, слави, влади: «Тільки тоді, глянувши собі під ноги, побачила Роксолана, що на білому гострякові вершини вистачає місця лише для одної людини» [8, 344].

- Образ Роксолани набуває глибокої символічності. Вона посередниця між Сходом і Заходом («Яка б я не була тут, у серці моєму Україна»), між жіночою чарівністю і ніжністю, та твердою політичною волею.

Вона образ волі й неволі. Роксолана «прагне бути вільною, навіть будучи у неволі, прагне бути собою, навіть граючи чужу роль».

Вона символ сили духу, внутрішньої незалежності та стратегічного мислення.

Вона символ багатогранності, бо поєднує непеєднане: жіночість – із владністю, ніжність – із жорстокістю, кохання – із розрахунком.

Роксолана не стала жертвою обставин – вона стала їх творцем. Роксолана – не жертва інтриг, а їх творець, не тінь Сулеймана, а його дзеркало, партнер і виклик.

Роксолана стала символом жінки, яка зберегла риси українського характеру – непокірною, гордою, шляхетною, готовою боротися за себе і своїх дітей. У портреті Роксолани втілюється ідея, що українець, навіть у найворожішому середовищі, здатен проявити себе, стати лідером, змінити хід подій. Її образ – це своєрідний код національної гідності. Роксолана – це не лише приклад сильної жінки, а й символ української сили в цілому, приклад того, як українська жінка може не лише вижити, а й перемогти – не силою зброї, а силою думки, волі та характеру. Це символ емансипованої жінки, яка мислить і не боїться влади, бо вивчає її, розуміє й формує, а, отже, стає активним суб'єктом історії.

Дискусія за романом Павла Загребельного «Роксолана»:

1. Як ви розумієте вислів: «в історичному романі історична правда поєднується з художньою правдою, історичний факт – з художнім вимислом»? Як ви сприймаєте сусідство фактів і художнього вимислу? А як ви ставитесь до сусідства реальних історичних постатей і плодів авторської уяви – вигаданих героїв?

2. Прокоментуйте думку літературознавця Михайла Слабошпицького про Павла Загребельного як сміливого реформатора історичного жанру: «Саме завдяки цьому письменникові

[Загребельному – С. Ж.] наш історичний роман набув нової мистецької якості. «Диво», «Євпраксія», «Роксолана», «Я, Богдан» не тільки поставили їхнього автора в роль найчитабельнішого українського прозаїка, а й утвердили за ним звання сміливого реформатора історичного жанру. Саме Загребельний з усією самоочевидністю упевнив читача, що історичний роман посилює лише письменникам-інтелектуалам.

3. У романі П. Загребельного є два протилежні полюси – Роксолана й Сулейман. Хто із них, за автором, стоїть вище? Свої думки аргументуйте сторінками роману.

4. Розкрийте життєвий парадокс (від гр. несподіваний, дивний), (синонім абсурд) Роксолани: у парі з вознесінням ідуть пристрасті. Чому у романі ця лінія є концептуальною?

5. Дві ікони «Вознесіння» і «Страсті» як зримий аналог долі Роксолани. Поясніть двочастинне композиційне планування книги: «Вознесіння», «Страсті».

6. Як відомо: кожна біографія розвивається за своєю особливою траєкторією. Яка траєкторія життя Роксолани за романом П. Загребельного? Чому траєкторія життя Роксолани не розгортається в суцільну лінію злету, як їй хотілось би, а швидше замикається в коло? Як емблема кола пов'язується із міфічним образом античного бога? (у романі в ролі бога виступає Сулейман, який не може знехтувати законом великого Фатіха, а тому як грецький бог пожирав своїх синів).

7. Триум Роксолани як султанші очевидний. Окресліть особливості поразки героїні. Із чим пов'язана поразка Роксолани (з ідеєю державності, яка наскрізь пронизує весь роман)?

8. Доведіть, що поразка Роксолани перекреслює зміст усього її життя.

9. Чи допомагає обрана автором форма психологічного роману зрозуміти головну героїню? (Автор не закликає читачів ні гудити, ні вихвалити, а зрозуміти).

Пропонуємо орієнтовний план вивчення образу Роксолани в інтер'єрі епохи на філологічних факультетах університетів:

План

1. Образ Роксолани в історіографії.

- Походження Роксолани – Насті Лісовської.

- Возвеличення Роксолани в Османській імперії.

- Боротьба Роксолани за престолонаступництво.

2. Роксолана як метатип пам'яті культури, світовий образ:

- Образ Роксолани в світовій літературі.

- Своєрідність інтерпретації образу Роксолани в українській літературі (Осип Назарук «Роксоляна», Микола Лазорський «Степова квітка», Литовченко Тимур і Олена «Кинджал проти шаблі», Колісниченко Юрій і Плачинда Сергій «Роксолана».

- Концепція образу Роксолани в романі Павла Загребельного «Роксолана»: зв'язок долі героїні і долі її народу; психологічна характеристика персонажа: особистісні якості (темперамент, здібності, моральні риси, потреби), емоційно-вольові процеси (вольові якості, стани, афекти, настрої, стрес, власне емоції, почуття: етичні, естетичні, інтелектуальні).

- Проблема драматизму життя Роксолани возвеличеної й самотньої за романом Павла Загребельного.

3. Портрети Роксолани в живописі та графіці. «Роксоланіана» створена світовими і українськими художниками та графіками. Риси характеру моделі.

4. Скульптурний образ Роксолани. Характеристика пам'ятника Роксолані в Рогатині, встановленому в 1999 році.

5. Театральний образ Роксолани.

6. Музична «роксоланіана».

7. Образ Роксолани в ігровому кіно:

- Телесеріал «Роксолана» Укртелефільм (1996 р.) Режисер Борис Небієрідзе. Сценаристи: Денис Тесленко, Леонід Мужук. В ролі Роксолани Ольга Сумська. Складається з трьох частин: «Настуня», «Улюблена дружина халіфа», «Володарка імперії». 50 серій.

- Масштабний історичний серіал «Величне століття. Роксолана» (Туреччина, 2011– 2014 рр.) Режисери: Ягмур Тайлан (1-3), Дурул Тайлан (1-3), Ягиз Алп Акайдин (4), Мерт Байкал (4). Сценарист серіалу Мерал Окай (серіал заснований на історичних подіях, більша частина сюжету є вигадкою). Головну роль виконала Мер'єм Узерлі, пізніше (зі 103 серії) – Вахіде Перчин. Кількість серій: 139 (в Туреччині), 155 (в Україні). Найбагатший проєкт в історії турецького телебачення. В серіалі головна героїня співає пісні українською мовою.

До семінарського заняття «Образ Роксолани в інтер'єрі епохи» пропонуємо підготувати виставку портретів Роксолани світових і українських художників.

Із багатой іконографії дружини Десятого Великого Султана наймогутнішої Османської імперії треба вибирати ті образи, які засвідчують фізичну й розумову обдарованість індивідуальності, возвеличують її, виражають захоплення нею. Безперечно, передусім мають широко залучатися прижиттєві полотна, оскільки вони можуть дати більше інформації про портретовану, допоможуть краще пояснити причини величезної влади, яку мала над Сулейманом Пишним загадкова русинка. Із графічних зображень можна взяти репродукцію з портретної збірки, яка була опублікована 1596 року в Німеччині у м. Франкфурті. Цей портрет невідомого художника 1556 р. вміщено у книзі А. Кримського «Історія Туреччини» (під номером 34 – Султанша Роксолана, українська попівна, дружина Сулеймана Пишного), ним ілюстровано роман П. Загребельного «Роксолана».

Письменник увів у свій роман той факт, коли славетний художник із Венеції Вечелліо прибув до Стамбула намалювати всемогутню султаншу, султана та їхню доньку Міхрімах (розділ «Кров» книги другої «Страсті»): *«Мов розуміючи душевний стан султаниші, художник намалював на полотні обрис її обличчя. Кілька ледь помітних доторків вуглиною до туго напнутого полотна – і вже прозирнуло з білого поля примхливе личко, наставляючи на всіх зухвале підборіддя, обдаровуючи світ загадковим химерним усміхом, в якому обіцянка й загроза, хвала й прокляття, і не знаєш: радіти йому чи боятися його»* [8, 356].

І далі читаємо у романі Павла Загребельного про те, що геніальний художник пробився крізь коштовності, в які була одягнена Роксолана: *«він знайшов за ними... обличчя, проник у його таємниці, викрив у ньому глибоко затаєні страждання, гіркоту, біль і показав усе в її усміхові, в рожевому світінні щік, у трепетанні прозорих ніздрів, в упертому підборідді. Прозирали з того маленького лиця жорстока нещадність нинішності, сором'язлива нерішучість майбуття, гіркий біль за навки втраченим минулим, яке не вернеться ніколи, ніколи і тому таке болоче й прекрасне!»* [8, 356].

Павло Архипович запише у своєму творі: *«Так і прийде Роксолана до далеких нащадків зі своїм гірким усміхом, але не з картини славетного венеціанця, існування якої засвідчить у своїх «Життєписах» лише Вазарі, а з гравюри невідомого художника, який завбачливо зробив її з тої картини»* [8, 356].

Описами Павла Загребельного можна скористатися під час аналізу графічного портрета невідомого художника «Султанша Роксолана» (1556).

Із живописних зображень Роксолани можна взяти полотно художника Паоло Веронезе який був сучасником Сулеймана Пишного і його дружини «Шлюб у Кані» (1563). На картині змальовується перше чудо Ісуса Христа, який під час весілля перетворив воду на вино. Із 138 осіб, які зображені на весільному бенкеті (розміри полотна дозволили це зробити 6,6 x 9,9 м.) багато гостей мають документальний характер. Мистецтвознавці стверджують, що серед учасників дійства знаходяться турецький султан Сулейман I зі своєю шлюбною дружиною Роксоланою (ліва частина полотна, дві крайні постаті).

Роксолана на цій картині зображена молодою, розумною, вольовою, зі своїм мікросвітом. Дружину султана змальовано на фоні античної колони з рожевого мармуру, яку вона затіняє своєю вродою. Мила голівка з тонкими неправильними рисами обличчя: високим чолом, гарним носиком, примхливими яскравими вустами, гострим підборіддям, палахкими рум'янцями на пухких щічках, а ще промовисті очі і біла рука з ямочками, яка лежить під широко розставленими маленькими персами жінки – все це допомагає митцеві показати на полотні найменші порухи її внутрішнього світу, які вона у силу своєї безпосередності ще не здатна приховати. Митець творить ідеал душі, розуму й тіла. Освітлення портретованої підпорядковане прагненню художника привернути увагу глядача до обличчя, краса якого відповідає духовному піднесенню героїні. Її спокійний, звернений до людей погляд він гармонійно доповнив вишуканою сукнею із переважанням біло-сріблясто-голубих відтінків та чарівними перлами на шії і витіювато вплетеними у золотоволосу голівку. У зіставленні з двома затіненими чоловіками, що оточують Роксолану з обох боків, жінка за допомогою яскравого світла сприймається глядачем як осяйна, репрезентативна пані.

На нашу думку, обов'язково для виставки і для аналізу треба відібрати репродукцію портрета Роксолани (кінець XVI – початок XVII ст.) невідомого художника з експозиції Львівського історичного музею. Цей найдавніший з вітчизняних портретів Роксолани, писаний олією на липовій дошці, дуже схожий на образ, створений Паоло Веронезе, тому не викликає ніяких сумнівів про модель. Одні мистецтвознавці вважають, що це робота італійського художника, інші – українського, який у своєму зображенні йшов за взірцем одного з італійських митців (Джуліо Романо, Корреджіо чи представника школи Тиціана).

На портреті митець зобразив красиву й горду жінку у яскравому турецькому вбранні; її високе становище підкреслює великий білий тюрбан з червонуватими смугами, який надає обличчю Роксолани урочистості, таємничості. У Туреччині такі тюрбани мали право носити

лише чоловіки. Галина Стельмашук відзначає, що тюрбаноподібні головні убори були широко розповсюджені у західноєвропейській знаті і їх появу, як данину моді, слід завдячувати запозиченням зі Сходу; носили їх і у Східній Галичині як чоловіки, так і жінки. Ми охоче погоджуємось із думкою дослідниці: «Пrawdopodobно, що художник, не був мусульманином, а, отже, не знав звичаєвих норм турків, котрі забороняли носити чалму жінкам. Знаючи свої звичаї і західноєвропейські, він відтворив на голові Роксолани головний убір, який мав відтворити стан Роксолани у чужій їй державі» [9, 145].

З глибини віків на нас дивляться очі владної жінки. Великі розумні вони ніби зазирають у саму душу, в саме серце. Тонкі брови, мов два крила, підкреслюють чарівність і вроду повелительки трьох континентів. Тонкі, міцно стулені губи (як трояндовий пуп'янок) – свідчення твердого характеру і рішучості. Довге золоте кучеряве волосся м'якими хвилями спадає на плечі, надаючи постаті ніжності й жіночості.

У кольоровій гамі полотна, світлотіньових ефектах, особливостях ліплення форми портретованої відчувається вплив італійських живописців. Однак, це робота українського майстра, який пише вольову українку по-своєму.

Викладачі для виставки зроблять копії репродукцій Тиціана «Портрет Роксолани», Мельхіор Лор «Роксолана у старшому віці», Луки Долинського «Портрет Роксолани», Михайла Фіголя «Роксолана», Феодосія Гуменюка «Роксолана», Миколи Канюса «Зірка Сходу (Роксолана)» та інші.

Проблемна бесіда за концепцією образу «Роксолани» за романом П. Загребельного:
 Концепція образу Роксолани за романом П. Загребельного: «... в основі виняткова доля української жінки в мусульманському світі. Доля однієї з тисяч тих, хто став ясиром, був проданий у турецьку неволю, але завдяки неординарності свого характеру, багатьом людським якостям – вроді, розуму, волі – та сприятливому збігу обставин (в історії це теж має неабияке значення) не поцез безслідно в проваллі минулого, а лишив нам своє ім'я, став легендою, загадкою історії чи, принаймі, одним із її винятків, бо просто важко знайти інші слова для характеристики цього незвичайного життя» (за Михайлом Слабошпицьким).

1. Доведіть, що в своєму творі П. Загребельний пішов шляхом психологічної реконструкції біографії героїні, власне того відрізка біографії, який пов'язаний з неволюю.

2. Прокоментуйте концепцію роману Павла Загребельного: «Досі Роксолана належала переважно легенді, міфології, в романі зроблено спробу повернути її психології. Досі постать Роксолани була безплотною, часто ставала об'єктом псевдопатріотичних захоплень, використовувалася деякими авторами як своєрідний рупор для розумувань, тут вона, як принаймі здається авторові, віднаходить ті необхідні виміри і якості, які роблять її особистістю. Власне, роман – це історія боротьби нікому не знаної дівчини й жінки за свою особистість, за те, щоб уцілити, зберегти і вберегти себе, а тоді вознестися над оточенням, може, й над цілим світом. Бо, як сказав ще Гете: «Народи, раби й переможці завжди визнавали, що найвище благо людини – її особистість».

3. Прокоментуйте сентенцію Михайла Слабошпицького: «Звичайно ж, реальна Роксолана з історії могла багато в чому бути не такою, якою зобразив її Павло Загребельний. Він дав нам свою версію цього життя. Зрештою, важко сказати, кого в цьому романі більше: Роксолани чи Павла Загребельного?»

4. Деякі дослідники життя Роксолани твердять, що вона прожила у моногамії майже 40 років з султаном Сулейманом Пишним. Як про це в романі пише Павло Загребельний? [«... занедбав свій гарем, майже зовсім відмовився від нього»].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Роман Павла Загребельного «Роксолана» – оригінальне, яскраве, експериментальне явище в українській літературі, нелегке без вдумливого читання для досягнення й інтерпретації. В Україні й поза її межами сьогодні інтерес до цього твору зростає завдяки турецькому масштабному телесеріалу «Величне століття. Роксолана», який демонструється в багатьох країнах Європи, Азії й Америки. Роман «Роксолана» (1980), присвячений подіям української історії, викликає гарячі дискусії. За цим твором читачі бачать інтелектуала-енциклопедиста, дослідника, філософа, психолога, живописця, розкішного фантазера, полеміста. У цьому історичному й психологічному романі письменник звертається до трагедійних моментів буття українського й інших народів. Літературознавці ствердили, що митцеві загалом дуже близька поетика трагічного і в цьому творі трагедія долі Роксолани сягає апогею. Павло Загребельний намагався розгадати таємницю цієї особливої жінки: «стала улюбленою жінкою султана, баш-кадуною, майже сорок років потрясала безмежну Османську імперію і всю Європу», була щасливою, а більше нещасною, бо не зуміла захистити своїх дітей і онуків. За словами Павла Загребельного

«заснувати рід свій можна тільки на рідній землі, заплідненій трудом предків твоїх». Як болісно відгукується ця думка в наших серцях сьогодні, коли російська орда нищить нашу країну, а наші діти шукають щастя на чужині.

Вертикальний образ Роксолани (образ історичного походження) є традиційним для української культури, водночас він виходить за межі національного явища й стає вічним (актуальним для всіх часів) і світовим.

Для образу Роксолани властива полівалентність – широкий спектр поширення, а саме: висока здатність поєднуватися з іншими системами образів, перемандровувати у різні сюжети, перекладатися мовами інших мистецтв – живопису, графіки, скульптури, музики, театру, кіно, а також використовуватися в мовах філософії, психології.

Образ Роксолани нині виступає як знак, символ, міфологема (згорнутий сюжет, міф). Ми можемо пишатися тим, що Роксолана «засвідчила перед усім світом великі можливості української нації».

References

1. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. Марії Зубрицької. Львів: Літопис, 2001. 822 с.
Zubrytska, M. (Ed.). (2001). *Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky XX st.* [Anthology of World Literary-Critical Thought of the 20th Century]. Lviv: Litopys. [In Ukrainian].
2. Зборовська Н. Імперія чоловіка і жінки у романі «Роксолана» Павла Загребельного. Кур'єр Кривбасу. 2005. № 186. С. 127-139.
Zborovska, N. (2005). *Imperiia cholovika i zhinky u romani «Roksolana» Pavla Zahrebelnoho* [Empire of Man and Woman in the Novel «Roxolana» by Pavlo Zahrebelnyi]. *Kurier Kryvbasu* [Kurier Kryvbasu]. 186. 127-139. [in Ukrainian].
3. Оселедько К. Принципи характеротворення на матеріалі роману Павла Загребельного «Роксолана». Філологічні обрії: зб. науково-практичний Криворізького державного педагогічного університету. 2010. Вип. 4. С. 128-131.
Oseledko, K. (2010). *Pryntsypy kharakterotvorennia na materiali romanu Pavla Zahrebelnoho «Roksolana»* [Principles of Character Creation Based on the Novel «Roxolana» by Pavlo Zahrebelnyi]. *Filolohichni obrii: zb. naukovo-praktychnyi Kryvorizkoho derzhavnogo pedagogichnoho universytetu* [Filolohichni Obrii: Scientific and Practical Collection of Kryvyi Rih State Pedagogical University]. 4. 128-131. [in Ukrainian].
4. Слабошпицький М. За гамбурзьким рахунком: Читацькі маргіналії та варіації на тему Павла Загребельного. Київ: Ярославів Вал, 2004. 222 с.
Slaboshpytskyi, M. (2004). *Za hamburzkym rakhunkom: Chytatski marhinalii ta variatsii na temu Pavla Zahrebelnoho* [According to the Hamburg Score: Reader's Marginalia and Variations on the Theme of Pavlo Zahrebelnyi]. Kyiv: Yaroslaviv Val. [in Ukrainian].
5. Кримський А. Історія Туреччини. Київ-Львів: Олір, 1996. 288 с.
Krymskyi, A. (1996). *Istoriia Turechchyny* [History of Turkey]. Kyiv-Lviv: Olir. [in Ukrainian].
6. Сергійчук В. Роксолана в літературі та історії. Наука і суспільство. 1988. № 7. С. 28-32.
Serhiichuk, V. (1988). *Roksolana v literaturi ta istorii* [Roxolana in Literature and History]. *Nauka i suspilstvo* [Science and society]. 7. 28-32. [in Ukrainian].
7. Козуля О. Султанша наймогутнішої у світі. Жінки в історії України. Київ: Український центр духовної культури, 1993. С. 45-50.
Kozulia, O. (1993). *Sultansha naimohutnishoi u sviti* [Sultana of the Most Powerful in the World]. *Zhinky v istorii Ukrainy* [In Women in the History of Ukraine]. Kyiv: Ukrainskyi tsentr dukhovnoi kultury, 45-50. [in Ukrainian].
8. Загребельний П.А. Роксолана: Роман. Київ: Дніпро, 1983. 583 с.
Zahrebelnyi, P.A. (1983). *Roksolana: roman* [Roxolana: A Novel]. Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].
9. Стельмашук Галина. Який він, головний убір Роксолани? Берегиня. 1996. № 1-2. С. 143-145.
Stelmashchuk, H. (1996) *Yakyi vin, holovnyi ubir Roksolany?* [What is Roxolana's Headdress Like?]. *Berehynia* [Berehynia], (1-2), 143-145. [in Ukrainian].

ZHILA Svitlana

<https://orcid.org/0000-0001-9266-4557>

Doctor of pedagogical sciences, Professor,
Professor of the Department of Ukrainian Language,
Literature and Journalism,

T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) Email: kafedra.ukr.movu@gmail.com

ANALYSIS OF PAVLO ZAHREBELNYI'S NOVEL «ROKSOLANA» IN HIGHER EDUCATION CONTEXTS

The purpose of this article is to show the special features of studying Pavlo Zahrebelnyi's novel «Roksolana», explain its deep symbols based on myths and folklore, and look at how the main heroine, who became important in the Ottoman world, is shown because of her strong character, mind, wisdom, language skills, and artistic gifts. The article examines her actions using historical and literary sources, considers her place in world history, highlights her strengths and weaknesses, and shows both her successes and her sadness. It also compares how Roksolana appears in other arts and suggests lecture and seminar plans for college students.

This study examines Zahrebelnyi's novel «Roksolana» from several perspectives: philosophy, psychology, folklore, art history, history, literature, culture, and pedagogy. It uses cultural hermeneutics to interpret the author's meanings and adopts interdisciplinary methods like cultural analysis, comparison, description, reception theory, semiotics, and art studies.

The scientific novelty of this article lies in its exploration of specific methods for studying Pavlo Zahrebelnyi's novel «Roksolana», particularly its interconnections with related arts in university philological faculties. Key findings include the identification of effective interdisciplinary approaches, the revelation of symbolic and compositional features crucial to understanding the main heroine's role, and the demonstration of diverse models of literary analysis applicable in higher education contexts.

The study identifies several key steps for analyzing Zahrebelnyi's novel «Roksolana». First, activate students' prior knowledge of relevant artistic systems. Then, identify the dominant artistic system and its features. Next, analyze the historical context and explore how the literary text was created. Examine central themes, decode the compositional structure, and highlight compositional ingenuity. Also, analyze the main plot conflicts and character groupings. Define the author's conceptualization of Suleiman and Roksolana, and interpret the novel's symbolism. The study proposes two models of literary analysis: a traditional approach and an interdisciplinary model. The interdisciplinary model incorporates related arts such as painting, graphics, sculpture, music, theatre, and cinema to describe Roksolana's image. Both models include suggested discussion questions and a problem-based dialogue.

Keywords: *Pavlo Zahrebelnyi, Roksolana, universal image, artistic system of the novel, historical work, psychological novel, composition.*

Стаття надійшла до редакції 14.04.2026

Рецензент – доктор педагогічних наук, доцент **Н.В. Грона**